

ASSAR MINNS: MINA TRE PERIODER PÅ IUI

ASSAR LINDBECK

SÄRTRYCK ur Magnus Henrekson, red. (2009), *IFN/IUI 1939–2009*.

Sju decennier av forskning om ett näringsliv i utveckling.

Stockholm: Ekerlids.

ASSAR MINNS: MINA TRE PERIODER PÅ IUI*

ASSAR LINDBECK

Jag har varit vid IUI, numera IFN, under tre perioder. Under den första perioden, som varade 1961–62, arbetade jag med bostadsmarknadens problem tillsammans med IUI:s dåvarande chef Ragnar Bentzel och professor Ingemar Ståhl. I början av 1963 gav vi ut boken *Bostadsbristen – en studie i prisbildningen på bostadsmarknaden*. Som framgår av bokens underrubrik analyserade vi bristen på bostäder som ett prisbildningsproblem. I dag är detta synsätt dominerande bland ekonomer, men det var det inte då, med två undantag: Eli Heckscher och Sven Rydenfelt. Man såg bostadsbristen som ett resultat av en växande stadsbefolkning och ett alltför litet bostadsbestånd, utan att relatera utbud och efterfrågan på bostäder till hyressättningen, dvs. till prisbildningen på bostäder.

En huvudtes i vår bok var att det inte var möjligt att, som politikerna föreställde sig, bygga bort underskottet på bostäder. Via en kraftigt subventionerad nyproduktion av bostäder skulle man i princip, efter en viss tid, kunna uppnå balans mellan utbud och efterfrågan i *nyproduktionen*. Men om det därmed blir balans för nyproducerade bostäder skulle bostadsbyggandet gå ned kraftigt, samtidigt som efterfrågeöverskottet på äldre bostäder skulle kvarstå, eftersom hyresregleringen gör dessa relativt billiga. (Just detta kom att inträffa vid ett par tillfällen efter perioder med särskilt stora subventioner av nyproduktionen.) Den förhärskande tanken bland politiker att man skulle kunna ”bygga bort” bristen på bostäder var därför, och är fortfarande, en illusion.

För att få balans mellan utbud och efterfrågan i *hela* bostadsbeståndet fordras en avveckling av hyreskontrollen. Nu skulle naturligtvis en sådan avveckling leda till en inkomstomfördelning från hyresgästerna till fastighetsägarna – enligt våra uppskattningar (1962) i storleksordningen en procent av nationalinkomsten. Vår

* Detta är en bearbetad utskrift av en intervju med Assar Lindbeck genomförd av Johan Egebark och Niklas Kaunitz i februari 2008.

följdfråga var därför om, och hur, en sådan inkomstomfördelning skulle kunna motverkas, exempelvis genom att en del av fastighetsägarnas vinstökning skulle dras in till statskassan för vidarebefordran till hyresgästerna. I boken diskuterade vi olika tillvägagångssätt att åstadkomma detta – något som jag följde upp i senare uppsatser och i en IUI-skrift från 1972 i samarbete med Sören Blomquist, *Hyreskontroll och bostadsmarknad*. Frågeställningen i alla dessa skrifter var därmed hur man skulle kunna uppnå balans på bostadsmarknaden, och därmed uppnå ett effektivare utnyttjande av bostadsbeståndet, utan socialt störande omfördelningar av inkomster till fastighetsägarnas förmån.

I boken *Bostadsbristen* förde vi också fram ett ”listigt” förslag att begränsa omfördelningen av inkomster till fastighetsägarna utan att använda skattevapnet. Förslaget gick ut på att en hyresvärd som önskar höja hyran med ett givet belopp skulle vara tvingad att ge ett skuldbervis – en växel kan vi kalla det – till hyresgästen för en del av beloppet. Hyresgästen skulle då kunna besluta att antingen bo kvar och betala en högre hyra med hjälp av växeln, eller flytta till en mindre lägenhet med lägre hyra. I det senare fallet skulle han kunna ta ut mellanskillnaden i kontanter, exempelvis genom att lösa in växeln i en bank. Syftet med detta system skulle vara just att kombinera balans på bostadsmarknaden (och därmed valfrihet och effektivitet i bostadsbeståndet) med en socialt acceptabel inkomstfördelning.

I båda skrifterna menade vi att hyresreglering är ett otyg när det gäller fördelningen av bostäder. Det visade sig också att inte mer än cirka 20 procent av hyresgästerna på den tiden fick sina bostäder via kommunala bostadsförmedlingar. Övriga medborgare fick bostad främst via kontakter och den svarta marknaden. Det är sant att lägenheter i stor uträkning fördelas i proportion till hushållens inkomster vid jämviktsprusbildning på bostadsmarknaden. Men vid hyresreglering och överskottsefterfrågan blir det i stället främst individens kontaktnät och förmögenhetssituation som ligger bakom fördelningen av bostäder. Vi ville i båda skrifterna visa att den så kallade sociala bostadspolitiken i praktiken inte alls var särskilt social.

När boken kom ut blev det ett förfärligt liv. Hyresgäströrelsen var upprörd och bråkade på oss. Men efter ett par år lyckades jag övertyga Tage Erlander, bostadsministern Rune Johansson och Olof Palme (som då var byråsekreterare i statsrådsberedningen) om att hyresregleringen var ett elände och måste avskaffas. Det uppdrogs åt mig och de båda statssekreterarna Reidar Tilert och Ove Rainer att utarbeta en proposition med sikte på att avskaffa hyresregleringen. Till en början såg det ut som att vi skulle få igenom ett förslag om en sådan avveckling i kombination med en indragning av en del av fastighetsägarnas inkomstökning via skattesystemet.

Men i detta skede grep Gunnar Sträng in: om regeringen lägger en skatt på hyrorna så kommer folk att säga att ”regeringen höjt hyran”. Det är mycket bättre, menade Sträng, att regeringen helt enkelt avskaffar hyresregleringen, och låter hyrorna stiga. Då får nämligen fastighetsägarna skulden för hyreshöjningen. Den socialdemokratiska regeringen lade mycket riktigt fram en proposition utan att föreslå någon indragning av vinsten. Men då reagerade folkpartiledaren Bertil Ohlin – huruvida han blev genuint upprörd eller bara ville utnyttja situationen politiskt låter jag vara osagt. Han menade att det var oansvarigt av regeringen att avskaffa hyresregleringen utan att vidta kompenserande skattepolitiska åtgärder. Ohlins utspel gjorde Sträng så arg att han ringde Erlander, som då var i Helsingfors, minns jag, och bad att få dra tillbaka propositionen. Så skedde också, och vi sitter fortfarande kvar med hyresregleringen, som alltså skulle ha avskaffats i mitten av 1960-talet om inte Sträng och Ohlin trasslat till det hela. Detta var sagan om den svenska hyresregleringen.

Den andra stora prisregleringen under den här tiden var jordbruksregleringen. Under min andra period på IUI, omkring 1965 till 1968, fick jag och Odd Gulbrandsen, som var jordbruksekonom på Ultuna, i uppdrag av IUI att göra en analys av jordbrukspolitiken. Regelsystemet var en riktig härva och vi tvingades utföra ett omfattande empiriskt arbete för att förstå vad det rörde sig om. Vi skrev tillsammans en forskningsbok om detta, *Jordbruksnäringens ekonomi*, och därutöver en mer populariserad skrift: *Jordbrukspolitikens mål och medel*. I båda böckerna analyserade vi olika ekonomiska och sociala effekter av jordbruksstödet. Vi betonade att jordbruksstödet tenderade att kapitaliseras i marknadsvärdena på jordbruksfastigheter. Det betyder att jordbruksstödet fördelar om inkomster till existerande ägare på bekostnad inte bara av konsumenter utan också av framtida köpare, som får höga kapitalkostnader.

Vi ställde också upp en kalkyl för en optimal jordbrukspolitik med sikte på att klara en internationell avspärrning (på tre år). Vi fann att det billigaste sättet inte alls var att fortsätta med produktion på 2,2 miljoner hektar odlad mark. En optimal politik skulle i stället bestå av att skära ner arealen till 1,2 miljoner hektar, och att gå över till ett mer vegetabiliskt orienterat jordbruk i samband med ett eventuellt framtida handelsstopp. Detta eftersom vegetabilier ger åtta gånger så många kalorier per ytenhet i jordbruksproduktionen som animalier. Under en eventuell framtida avspärrning från världsmarknaden skulle vi i viss utsträckning ”knacka ner” djurbeståndet, dvs. äta upp djuren, och sedan gå över till en mer vegetabilisk produktion. Dessutom fann vi att det var lönsamt med lagring av vissa livsmedel under fredstid, framför allt socker.

Den här gången var det bönderna som blev arga. De ringde hela tiden hem till mig, men min hustru var vänlig nog att ta samtalen och föra långa diskussioner

med landets upprörda bönder. Det var särskilt en person som blev upprörd, vilket jag inte fick reda på förrän många år senare, nämligen Svenska Sockerfabriks AB:s (Sockerbolaget) chef Sven Hammarskiöld, som vid denna tid satt i IUI:s styrelse. Odd och jag hade visat att det var billigare att importera och lagra socker än att subventionera inhemsk betodling, där gränsskyddet var flera hundra, eller till och med tusen, procent.

En optimal beredskapspolitik skulle därmed leda till att hela sockerproduktionen i landet skulle slås ut. Det var därför Hammarskiöld blev så upprörd och ville stoppa boken. Historien berättar att IUI:s mångårige ordförande Marcus Wallenberg gjorde klart att styrelsen inte hade någon som helst rätt att intervensera på det sättet. Vad jag förstår ledde detta till att Hammarskiöld lämnade IUI:s styrelse i protest. Wallenbergs lakoniska kommentar till det hela lär ha varit: ”Hammarskiöld platsar inte i gänget.”

Under arbetet blev jag också ledamot i den statliga jordbruksutredningen, där jag bland annat drev frågan att, liksom i England, gå över till lågprislinjen, dvs. att i stället för tullar (på cirka 70 procent) ge direkt stöd till bönder. Vi skulle alltså acceptera världsmarknadpriser men direkt kompensera bönderna med ett inkomststöd. Med en sådan ordning skulle inte konsumenterna drabbas lika mycket som vid ett tullskydd (eftersom relativpriserna i konsumtionsledet inte skulle deformeras).

Jag lyckades faktiskt övertyga jordbruksminister Erik Holmqvist och Olof Palme om att gradvis avveckla jordbruksregleringen. Sträng gick också, något motvilligt med på detta. Jag minns inte om och hur Tage Erlander var inkopplad i den här frågan. Men nu läckte det ut att regeringen skulle komma med ett sådant förslag; om jag minns rätt talade Holmqvist offentligt om saken. Då blev det uppror bland bönderna. De reste jättelika skyltar ute i naturen (detta var under ett valår har jag för mig) med texten: ”Kan ni tänka er denna glesbygd utan jordbruk?” Regeringen blev så uppskrämd att den aldrig vågade lägga fram någon sådan proposition.

Sverige tog långt senare (i början av 1990-talet) flera steg mot en uppmjukning av jordbruksregleringen, men i samband med EU-medlemskapet var vi tillbaka i ett starkt reglerat jordbrukssystem. Så även min andra period vid IUI innehöll vissa inslag av dramatik.

Min tredje period har varit lugnare. Den inleddes 1995, då jag började arbeta på IUI två dagar i veckan. Mitt arbete under denna (hittills) 13-åriga period har gått ut på att stillsamt sitta och skriva artiklar för internationella tidskrifter. Jag har i huvudsak sysslat med makroteori, arbetslöshet, socialförsäkringar och andra frågor kring välfärdsstaten. Eftersom det i huvudsak har varit fråga om akademiska skrivelser har jag, mig veterligen, inte retat upp vare sig några politiker

eller företagare den här gången. När det gäller mina uppsatser om välfärdsstatens problem har jag särskilt betonat samspelet mellan ekonomiska incitament och sociala normer – ett samspel som medverkat till det gradvis ökade överutnyttjandet och missbruket av välfärdsstatens förmåner. Det är uppenbart att denna utveckling äventyrar välfärdsstatens framtida utveckling. Det vore minst sagt beklagligt eftersom välfärdsstaten är vad jag i olika sammanhang kallat ”en triumf för västerländsk civilisation”.

I november 2006 slutförde jag också en tidskrävande (tvåårig) studie åt Världsbanken om ekonomiska och sociala konsekvenser i Kina av de omfattande ekonomiska reformerna i landet. Det är uppenbart att den imponerande tillväxttakten efter övergången till marknadsekonomi skett med extremt stora resursinsatser. Jag vet att flera kinesiska ekonomer i dag delar den bedömningen, och även ger uttryck för detta. Ägandet av mark är en känsligare fråga. Trots att Kina numera har privata jordbruksföretag så ägs marken av lokala myndigheter, som arrenderar ut den till bönderna. Men makthavarna har i stor utsträckning exproprierat sådana arrenden från bönder, och sedan överlåtit arrendena till ekonomiskt starka aktörer inom andra sektorer (bostäder, kontor, industrianläggningar, butikscentra osv.). Företrädare för sådana sektorer har nämligen ofta kunnat betala flera gånger så mycket som bönderna. Makthavarna har själva ofta lagt beslag på en del av mellanskillnaden.

Det finns skäl att tro att en överföring av ägande av jordbruksmark från kommuner till bönder skulle öka effektiviteten i jordbruket. Av den anledningen förordade jag i studien en sådan överföring. Men detta är en politiskt känslig fråga. Mitt förslag kan därför knappast vara särskilt populärt bland beslutsfattare i Kina. Men nu tror jag naturligtvis inte att någon makthavare i Kina bryr sig särskilt mycket om vad en akademisk ekonom i ett litet och avlägset land skriver i den här frågan.

Ja, det här är några kommentarer kring min verksamhet och mina upplevelser under tre perioder vid IUI/IFN. Jag har inte under någon av dessa perioder varit särskilt mycket inblandad i övrig verksamhet vid institutet – med undantag för att jag flitigt deltagit i institutets onsdagsseminarier. Vad andra vid institutet sysslat med under årens lopp kan andra rapportera mer om. Det har varit allt från strukturanalys under Ingvar Svennilsons tid, konsumtionsundersökningar under Jan Wallander och Ragnar Bentzel, långtidsutredningar främst under Ragnar Bentzel och Lars Nabseth (men också under Lars Wohllins korta tid som chef) och så småningom mer inriktning på forskning kring internationellt företagande, bland annat under Ulf Jakobssons tid, och nu allra senast under Magnus Henriksons ledning en inriktning på tjänstesektorn och entreprenörrollen. Men de historierna kan andra berätta bättre än jag.

REFERENSER

- Bentzel, Ragnar, Assar Lindbeck, Ingemar Ståhl (1963), *Bostadsbristen – en studie av prisbildningen på bostadsmarknaden*. Småtryck från IUI 1963:27. Stockholm: IUI.
- Gulbrandsen, Odd och Assar Lindbeck (1966), *Jordbrukspolitikens mål och medel*. Stockholm: Aldus/Bonniers.
- Gulbrandsen, Odd och Assar Lindbeck (1969), *Jordbruksnäringens ekonomi*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell. (Även publicerad på engelska 1973 med titeln *The Economics of the Agricultural Sector*.)
- Lindbeck, Assar, under medverkan av Sören Blomquist (1972), *Hyreskontroll och bostadsmarknad*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.

FÖRFATTARPPRESENTATION

Assar Lindbeck är född 1930 och var fram till 1995 professor vid Stockholms universitet och chef för Institutet för internationell ekonomi (IIES). Sedan 1995 delar han sin tid mellan IFN och IIES. Han har under senare år framför allt forskat om arbetslöshet, välfärdsstat, omorganisation inom företag och samspelet mellan incitament och sociala normer.

Utöver detta har han under 2000-talet genomfört en omfattande studie för Världsbanken av ekonomiska reformer, sociala förändringar och socialpolitik i Kina. Lindbecks forskning sedan han återkom till IFN/IUI 1995 har nästan helt varit inriktad mot internationell publicering och från 1995 till 2008 har detta bland annat efterlämnat drygt trettio arbeten i IFN:s engelska särtrycksserie.